

ЯДЕРНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВОПОРЯДКУ

NUCLEAR TERRORISM AS A THREAT TO THE INTERNATIONAL LEGAL ORDER

**Бехруз Х.Н., доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»**

**Мануїлова К.В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»**

Анотація. Аналіз аналітики політичних та військових питань вже давно дає зрозуміти загрозу для міжнародної безпеки та міжнародної спільноти, яку становить розповсюдження ядерної зброї серед країн світу. Також спостерігаються проблеми міжнародної безпеки, що пов'язані з терористичними актами. Наразі слід зосередитися на зв'язку цих двох загроз міжнародній безпеці – придбання терористами та можливе використання ядерних вибухових пристроїв, радіологічної зброї або нападів на різні ядерні об'єкти та установки.

В силу поширення на Землі ядерних технологій та наростання загрози їх застосування диктаторськими режимами та силами міжнародного тероризму стає все більш актуальним захистити світову спільноту від майбутньої ядерної катастрофи. Незважаючи на те, що є багато міжнародно-правових актів та органів, що координують боротьбу з міжнародним тероризмом, у міжнародному праві до цього часу не має єдиної універсальної угоди, що визначає дане поняття, його юридичну природу та відповідальність. У міжнародному праві також відсутній і вичерпний перелік дій, що відносяться до міжнародного тероризму.

Більшість досліджень, що вивчали проблеми, які виникають внаслідок інцидентів ядерного тероризму, натомість зосереджуються лише на можливості або ймовірності ядерного тероризму. Ці дослідження призвели до значного покращення зусиль щодо фізичного захисту ядерних матеріалів і запасів ядерної зброї. Проте проблема обмеження ескалації конфлікту внаслідок терористичних актів із застосуванням ядерних вибухових пристроїв, радіологічної зброї чи нападів на ядерні об'єкти залишається невирішеною.

Серйозну загрозу для міжнародної спільноти та всього світу становить такий вид міжнародного тероризму, як загроза використанням ядерної зброї. Рівень ядерної безпеки в усьому світі має значення як для міжнародної, так і для європейської безпеки. Враховуючи транснаціональний вимір злочинності, тероризму та інших незаконних мереж, інциденти ядерної безпеки та відсутність високих стандартів можуть становити пряму чи непряму загрозу для Європи. Незважаючи на те, що ядерна безпека є одним із ключових принципів у сфері міжнародної ядерної політики, відповідні рекомендації та нормативні акти є неоднозначними та здебільшого необов'язковими.

Ключові слова: принципи міжнародного гуманітарного права, міжнародний тероризм, ядерний тероризм, світове співтовариство, ядерна зброя, ядерна безпека.

Summary. Analytical analysis of political and military issues has long made clear the threat to international security and the international community posed by the proliferation of nuclear weapons among the countries of the world. There are also international security problems associated with terrorist acts. For now, the focus should be on the connection between these two threats to international security – the acquisition by terrorists and the possible use of nuclear explosive devices, radiological weapons or attacks on various nuclear facilities and installations.

Due to the spread of nuclear technologies on Earth and the growing threat of their use by dictatorial regimes and forces of international terrorism, it is becoming increasingly urgent to protect the world community from a future nuclear disaster. Despite the fact that there are many international legal acts and bodies coordinating the fight against international terrorism, there is still no single universal agreement defining this concept, its legal nature and responsibility in international law. International law also lacks a comprehensive list of actions related to international terrorism.

Most studies that have examined the problems that arise from incidents of nuclear terrorism have instead focused only on the possibility or likelihood of nuclear terrorism. These studies led to significant improvements in efforts to physically protect nuclear materials and stockpiles of nuclear weapons. However, the problem of limiting the escalation of the conflict as a result of terrorist acts using nuclear explosive devices, radiological weapons or attacks on nuclear facilities remains unresolved.

A serious threat to the international community and the whole world is such a type of international terrorism as the threat of using nuclear weapons. The level of nuclear safety around the world is important for both international and European security. Given the transnational dimension of crime, terrorism and other illegal networks, nuclear security incidents and the lack of high standards can pose a direct or indirect threat to Europe. Despite the fact that nuclear safety is one of the key principles in the field of international nuclear policy, the relevant recommendations and regulations are ambiguous and mostly non-binding.

Key words: international terrorism, nuclear terrorism, world community, nuclear weapons, nuclear security.

Постановка проблеми. В останні роки ми все частіше стаємо свідками міжнародного тероризму, який має негативні наслідки для всього світового співтовариства. За своїми наслідками ядерний тероризм є найнебезпечнішим серед нових загроз міжнародній та національній безпеці. Вибух ядерного пристрою навіть порівняно невеликої потужності в центрі великого сучасного мегаполісу може призвести до сотень тисяч загиблих та поранених, а також серйозних економічних збитків.

Стан дослідження. Питаннями дослідження окремих проблем займалися такі вчені як, Меттью Банкс – професор безпеки та міжнародних відносин в Університеті Кента у Великій Британії. Він є автором багатьох досліджень, присвячених ядерному тероризму та міжнародному праву. Лаура Свансон – професор міжнародного права в Універ-

ситеті Джорджа Вашингтона. Її роботи спеціалізуються на проблемах ядерної безпеки та ядерного тероризму. Скотт С. Сілверстайн – професор міжнародного права та права на безпеку в Університеті Вірджинії у США. Вчений займається проблемами ядерної зброї, ядерної безпеки та ядерного тероризму. Генрі Соколскі – директор Інституту стратегічних та міжнародних досліджень у США. Основа його робіт сконцентрована на проблемах ядерної безпеки та ядерного тероризму, а також на питаннях міжнародного права та міжнародних відносин. Це лише деякі з учених, які займаються дослідженнями ядерного тероризму та міжнародного права. Загалом дана тематика активно вивчається в рамках різних університетів, наукових центрів, інститутів та організацій, що займаються проблемами безпеки та міжнародних відносин, проте й на

сьогодні не вирішені всі спірні питання та не досягнуто однакості щодо важливих теоретичних та практичних питань у означеному аспекті.

Мета статті полягає у з'ясуванні міжнародно-правових проблем ядерного тероризму з формулюванням пропозицій щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на відсутність узгодженого на глобальному рівні юридичного визначення тероризму, ефективна міжнародна реакція на тероризм, яка орієнтована на його запобігання, є дуже визначною, особливо така, яка керується нормативно-правовою базою та впроваджується в основні принципи верховенства права, створюється за належної процедури та з дотримання прав людини. Вже існує багато міжнародних і регіональних правових інструментів та засобів, які спрямовані на протидію та стримування міжнародного тероризму, насамперед через розслідування та судове переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, що пов'язані з міжнародним тероризмом, за допомогою державних кримінальних процесів. У той час як такі міжнародні та регіональні документи передбачають ефективні механізми запобігання, включаючи втручання, спрямоване на конкретні види кримінальних дій (наприклад, захоплення заручників, викрадення літаків або кораблів, терористичні вибухи та фінансування тероризму), держави по-різному виконують свої договірні зобов'язання. Як наслідок, заходи кримінального правосуддя та результати розслідування та судового переслідування злочинів, пов'язаних із тероризмом, можуть відрізнятися між державами.

Особливу загрозу для міжнародної спільноти та всього світу становить такий вид міжнародного тероризму, як загроза використання ядерної зброї.

Ядерний тероризм можна визначити як несанкціоноване використання або спробу використання ядерних вибухових пристроїв, використання або спробу використання ядерних матеріалів, напади або спроби нападів на ядерні об'єкти та установки з метою залякування. Жертвою ядерного тероризму може бути окрема особа, група осіб, організація чи уряд. Однак основним актором, на якого покладений тягар реагування на ядерний тероризм, є уряд країни, на території якої вчинено ядерні терористичні акти. Уряди, а не окремі особи, групи осіб чи організації беруть на себе основну відповідальність за реагування через обсяг і масштаби наслідків, які ядерні терористичні акти можуть мати на окремих осіб, власність і всю структуру суспільства.

Ядерний тероризм – це вже транснаціональна загроза. Радіоактивний матеріал високого рівня, викрадений з одного місця, може потрапити в брудну бомбу в іншому. Навіть ті держави, які не беруть участі в міжнародних антитерористичних кампаніях або не володіють радіоактивними матеріалами, можуть стати об'єктами або постраждати від ядерного тероризму. Що ще гірше, руйнівні наслідки ядерного тероризму та поширення радіоактивності не «поважають» державні кордони. Відповідно, необхідні національні та міжнародні зусилля та інвестиції в ядерну безпеку – незалежно від відповідних національних інтересів, наприклад, тих, що стосуються ядерних технологій чи інших геополітичних конфліктів.

У широкому розумінні цього явища мається на увазі доступ терористів до будь-яких ядерних та радіоактивних матеріалів і технологій, у вузькому – безпосередньо до ядерних боезарядів. Ядерні об'єкти та науково-дослідні центри вже давно стали становити підвищений інтерес для терористів різних галузей та їх агентури. Побоювання, пов'язані зі зберіганням, обліком та перевезенням ядерної зброї та радіоактивних матеріалів, з кожним роком збільшуються. Вони обумовлені можливостями недержавних суб'єктів, у тому числі терористів, в умовах глобалізації набувати через кіберпростір необхідну інформацію, ядерні

технології, матеріали та створювати реальні загрози міжнародному миру та безпеці.

Фахівці визначають ядерний тероризм як застосування чи загрозу застосування окремими особами, групами чи організаціями ядерної зброї чи радіоактивних матеріалів задля досягнення певних політичних чи економічних цілей. Найбільшою небезпекою для політичної та економічної системи тієї чи іншої держави чи групи держав є розкрадання ядерних боеприпасів та загроза їх застосування. Приблизно так само характеризується небезпека, створювана в результаті розкрадання або незаконного придбання ядерного матеріалу, що розщеплюється, комплектуючих вузлів і спеціальних матеріалів, створення на їх основі ядерних вибухових пристроїв. Важкими наслідками може стати диверсійно-терористичні дії щодо об'єктів ядерної інфраструктури, здатних призвести до радіоактивного зараження великих територій, джерел водопостачання, систем забезпечення життєдіяльності.

У світі накопичено близько 27.000 одиниць ядерної зброї, з яких 12.000 знаходяться в стані бойового розвертання. Деякі країни опанували технології з виготовлення ядерної зброї. Такі тенденції підтримують підвищення необхідності стандартів ядерної безпеки у всьому світі, виявлення та нейтралізації терористичних груп, спрямованих до володіння ядерними засобами масового знищення. Підвищені вимоги повинні пред'являтися щодо ефективності заходів, які стосуються фізичного захисту, контролю та запобігання контрабанді радіоактивних матеріалів. Загроза ядерного тероризму вимагає все більше тісно співпрацювати в боротьбі з цим явищем більшістю країн та міжнародними організаціями: ООН, Інтерпол та іншими. Центральну роль у координації зусиль у цьому напрямку відіграє ООН, перш за все, її головні органи – Генеральна Асамблея, Рада безпеки, МАГАТЕ, а також різноманітні багатосторонні неформальні партнерства. В останні роки в рамках ООН та її установ прийнято ряд міжнародно-правових документів щодо різних аспектів протидії ядерного тероризму.

Хоча основні держави світу і розуміють небезпеку застосування ядерної зброї, вони поки що не можуть виробити єдиної стратегії, яка дозволяє ефективно запобігти ядерному тероризму. Їх відрізняють розбіжності щодо джерел міжнародного тероризму та методів боротьби з ним, а також політичні інтереси, що суперечать один одному і часто ставляться ними вище за пріоритети ядерного нерозповсюдження та боротьби з тероризмом. Не в змозі вони й виробити пріоритетні напрямки діяльності з першочергових заходів, здатних надійно запобігти використанню ядерної зброї та матеріалів у терористичних цілях. Більше того, іноді вони роблять кроки всупереч думці більшості міжнародного співтовариства, які завдають прямої шкоди не лише завданням консолідації у протидії найбільш актуальним загрозам безпеці, а й компрометують цілі боротьби з поширенням та тероризмом, що веде до подальшого зростання тероризму та фактично заохочують ядерне поширення.

Виділяють чотири різні типи ядерних терористичних актів:

- відкрита погроза застосування ядерних вибухових пристроїв або радіологічної зброї або відкрита погроза нападу на ядерний об'єкт;
- використання ядерних вибухових пристроїв;
- використання радіологічної зброї;
- а також напади на ядерні об'єкти, на яких розміщено ядерну зброю, мирні ядерні вибухові пристрої, процеси та матеріали ядерного паливного циклу або процеси та матеріали для виготовлення ядерної зброї.

Побудова ефективної та економічної системи безпеки ядерного комплексу має спиратися на аналіз потенційних наслідків терористичного акту. Вразливість ядерних об'єктів також слід розглядати у контексті захисту інших

важливих галузей промисловості. Акти тероризму щодо ядерних об'єктів та матеріалів можуть бути умовно класифіковані в такий спосіб.

Підри́в (або загро́за підри́ву) ядерного вибухового пристрою. Ядерний вибух є найстрашнішим проявом тероризму. В силу цього, збереження стратегічних ядерних матеріалів (високозбагаченого урану та плутонію) також зброї є життєвим питанням національної безпеки та має бути головним пріоритетом у організації захисту ядерного комплексу.

Зараження радіоактивними матеріалами. Використання радіоактивних матеріалів у широкомасштабних терактах передбачає їхнє розпилення у вигляді аерозолів або розчинення у вододжерелах. Ліквідація наслідків подібної акції вимагатиме значних зусиль. Однак у більшості сценаріїв терористичних атак радіоактивне зараження залишиться локальним і не призведе до катастрофічних збитків.

Диверсії на ядерних об'єктах. У більшості випадків, наслідки пошкодження установок дослідницьких центрів або підприємств паливного циклу матимуть локальний характер. Глобальна катастрофа можлива при диверсії на реакторі АЕС, який відрізняється від інших ядерних установок висотом великих кількостей радіоактивних матеріалів та високим внутрішнім енерговивогоранням.

Світове співтовариство цікавить питання ймовірності ядерного тероризму та використання ядерної зброї. Відповідь на це питання залежить від наявності багатьох факторів, однак три фактори, на наш погляд, видаються особливо важливими. Перший фактор — це кількість досвіду, що необхідний для виготовлення або іншим чином «придбання ядерних вибухових пристроїв, радіологічної зброї або нападу на різні ядерні об'єкти. Для того, щоб зібрати ядерний вибуховий пристрій, не потрібно жодного досвіду, якщо його можна викрасти непошкодженим з арсеналу держави, яка володіє ядерною зброєю, або держави, що володіє «мирними ядерними вибуховими пристроями». Обсяг знань, які необхідні для атаки на ядерні об'єкти, значною мірою залежить від типу об'єкта, який підлягає атаці. Деякі об'єкти, такі як заводи з виробництва ядерної зброї, посилено охороняються, і для того, щоб мати шанси на успішну атаку, потрібна значна сила терористів. Інші установи, такі як заводи з виробництва ядерного палива, ядерні енергетичні реактори, центри переробки відпрацьованого ядерного палива, критичні вузли, що використовуються в дослідженнях, і різні установи, які використовують радіоізотопи в дослідженнях, промислових процесах або медичних процедурах, можуть вимагати дуже мало досвіду військового типу для успішної роботи.

Другим фактором, що впливає на ймовірність ядерного тероризму, є доступність ядерних матеріалів для потенційних ядерних терористів. Існує багато радіоактивних речовин, які можуть бути придатними для використання в якості радіологічної зброї. Це матеріали, які можна придбати в наукових постачальниках, оптових продавцях промислових матеріалів та інших галузях промисловості, які обслуговують ринок досліджень, навчання та контролю якості. Однак більшість, якщо не всі, цих речовин непридатні для використання в ядерних вибухових пристроях. Існує відносно небагато матеріалів, які можна взяти з поліції хімічного заводу або ядерного об'єкта та виготовити у ядерній вибуховий пристрій. Більшість із цих матеріалів не є широко розповсюдженими та не використовуються за межами ядерної енергетики чи виробництва ядерних вибухових речовин.

Третій фактор, який відіграє важливу роль у розрахунку ймовірності ядерного тероризму, це мотивація окремих осіб і груп, які використовують терористичну тактику для досягнення своїх політичних і/або економічних цілей [1, с. 37].

Як вже зазначалось вище, ядерна загроза являє собою потенційну можливість нанесення збитків шляхом ураження ядерного об'єкта або використання вибухових пристроїв. На сьогоднішній день ядерна загроза має два джерела: по-перше, це потенційна можливість використання ядерної зброї терористичними організаціями; по-друге, можливість застосування ядерної зброї як в повномасштабній війні, так і у вигляді взаємних тактичних ядерних ударів нелегальними ядерними державами, наприклад, такими, як, КНДР, Пакистан, Індія та ін.

Ядерний тероризм можна аналізувати в традиційних термінах контролю над озброєннями зі значним покращенням розуміння проблем, які необхідно вирішити. Метою розробки механізмів боротьби з ядерним тероризмом є зменшення ймовірності війни, а якщо це не вдасться, мінімізація наслідків війни, якщо вона станеться. Ядерний тероризм за своєю суттю є неоднозначною подією. Таким чином, виникає потреба в проблемах без урахування дій для всіх держав-учасниць, вжитих державою-жертвою. Усі організації та терористи мають перевірити багато різних аспектів тероризму. На додаток до перевірки, існує необхідність розробити набір стимулів і покарань, а також засобів забезпечення виконання цих стимулів і покарань, щоб перешкоджати ескалації міжнародного конфлікту в результаті ядерного терористичного акту. Також необхідно виявляти спроби застосування ядерного тероризму, щоб можна було вжити відповідних контрзаходів без ескалації.

За словами експертів з ядерної політики, знання про те, як створювати вибухові пристрої чи випускати радіоактивність, є відносно безкоштовними. Таким чином, єдина ефективна стратегія запобігання передбачає ускладнення терористам і зловмисникам отримання ядерних і радіологічних матеріалів. Це, у свою чергу, означає посилення ядерної безпеки, яка стосується захисту розщеплюваних та інших радіоактивних матеріалів від незаконного доступу, включаючи захист ядерних установок від незаконного злому.

Рівень ядерної безпеки в усьому світі має значення як для міжнародної, так і для європейської безпеки. Враховуючи транснаціональний вимір злочинності, тероризму та інших незаконних мереж, інциденти ядерної безпеки та відсутність високих стандартів можуть становити пряму чи непряму загрозу для Європи. Незважаючи на те, що ядерна безпека є одним із ключових принципів у сфері міжнародної ядерної політики, відповідні рекомендації та нормативні акти є неоднозначними та здебільшого необов'язковими.

Відповідальність за імплементацію міжнародної та національної нормативно-правової бази ядерної безпеки повністю лежить на відповідних державних суб'єктах. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) не має повноважень давати більше, ніж поради. МАГАТЕ об'єднує інших учасників, у тому числі громадянське суспільство, в об'єднанні національних, державних і приватних зацікавлених сторін для обміну передовим досвідом і співпраці в дослідженнях. Зрештою, однак, ступінь, до якого держави інвестують у правову та технічну реалізацію, а також дослідження та вдосконалення, є перш за все питанням політичної волі [2].

Висновки. Отже, значення загрози застосування ядерної зброї та ядерного тероризму є вкрай важливою проблемою сьогодення. Використання ядерної зброї призвело б до далекосяжних наслідків військово-політичного характеру. Руйнівна дія цього виду зброї добре відома. Небувалого розмаху досягло й удосконалення засобів доставки ядерної зброї. Нині жодна держава не може вважати свою територію невразливою від ядерного удару.

Важливим є визнання катастрофічних наслідків будь-якого застосування ядерної зброї. Та обговорення даної проблеми міжнародним співтовариством щодо питань

ядерної зброї є позитивним знаком і має певний потенціал у сприянні виходу з глухого кута в багатосторонніх переговорах з питань ядерного роззброєння та відкритті шляху до справжнього прогресу. Важливо, що міжнародна спільнота ставить у центр дебатів з питань ядерної зброї гуманітарні питання і, таким чином, вимагає високоефективних результатів, сфокусованих на забороні цих видів зброї, на протипагу максимально низьким результатам, пов'язаним із поступовим вжиттям заходів у сфері контр-

олю над озброєнням. Таким чином, можливо було б забезпечити правову базу державам, які дотримуються єдиної думки, для можливості заборони системи озброєння, не чекаючи на підтвердження від усіх країн, які мають ядерну зброю. Застосування цього підходу дозволило б досягти підписання договорів про заборону протипіхотних мін та касетних босприпасів та може також стимулювати початок ведення переговорів щодо підписання Міжнародного договору про заборону ядерної зброї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Timothy Ingram, «Nuclear Hijacking: Now Within the Grasp of Any Bright Lunatic». Washington Monthly.1973. P. 37.
2. Nuclear Terrorism. A Plausible and Pestilent Threat. German Council of Foreign relations. URL: <https://dgap.org/en/research/publications/nuclear-terrorism>